

badan. Egzegeci próbują odpowiedzieć na pytania: Jaka jest dominująca myśl tej Księgi? Co chciał powiedzieć jej autor o człowieku, o sensie życia, o Bożej Opatrzności? Po przeczytaniu Księgi Koheleta nie wiadomo, co odpowiedzieć na te pytania. Istnieje w niej bowiem szereg antytez, które utrudniają określenie prawdziwego jej znaczenia. Stąd nie jest przypadkiem, że gdy jedni uważali Koheleta za „Pieśń nad pieśniami sceptycyzmu”, to inni dali tej Księdze tytuł „Pieśń nad pieśniami bojaźni Bożej”. Ci pierwsi uważają, że dominuje w niej pesymistyczne spojrzenie na świat i losy człowieka. Drudzy natomiast są skłonni przyznać, że intencją autora było przekazanie prawd optymistycznych, mimo iż Kohelet dostrzega troski i nieszczęścia związane nierozzerwalnie z ludzkim życiem. Nie ulega wątpliwości, że obie tezy można udowodnić przez szereg trafnych cytatów zaczerpniętych z Księgi.

Próbę zharmonizowania tych dwóch przeciwnych tendencji podjął w swoim obszernym komentarzu do Księgi Koheleta L. Di Fonzo. Od razu należy stwierdzić, że próba ta nie całkiem udała się. Di Fonzo próbował przeciwstawne twierdzenia Koheleta ująć w syntezę wyższego stopnia, co spowodowało w rezultacie, że antyteczne twierdzenia Koheleta zlały się (w wydaniu Di Fonzo!) w całość o nieokreślonej wymowie. Argumentacja, jaką przy tym Di Fonzo stosuje, jest sztuczna i nieprzekonująca. Uważa on np., że różnice w postawach Koheleta tkwią w samym porządku przedmiotowym, innymi słowy: sprzeczności zawierają się w samych rzeczach („Le sue contraddizioni [...] sono in parte nell'ordine oggettivo delle cose, nei loro diversi aspetti, nella stessa problematica e poi nella vicenda pratica della vita”). W rezultacie Di Fonzo zatracił całą specyfikę zarówno struktury, jak i doktryny Koheleta.

Mimo tak istotnego mankamentu komentarz Di Fonzo posiada wiele walorów. Obszerny „Wstęp” (str. 1-119) zawiera dobre opracowanie problematyki krytyczno-historycznej Księgi. Ponadto, ze znanych mi komentarzy Koheleta, dzieło Di Fonzo podaje najbardziej kompletną bibliografię dotyczącą tego tekstu. Tłumaczenie Księgi z hebrajskiego jest uzupełnione Vulgatą, oba zaś zaopatrzone są w materiał do badań krytycznych. Sam komentarz, bardzo drobiazgowy, jest ponadto wzbogacony trzynastoma ekskursami omawiającymi kwestie szczegółowe Księgi. Z tych opracowań na uwagę zasługuje ekskurs V, dotyczący kwestii doktrynalnych związanych z Koh 3, 21, oraz ekskurs X o retribucji. Dołączone indeksy ułatwiają orientację w książce.

Ks. Marian Filipiak

E. GLASSER: *Le procès du bonheur par Qohelet* (Lectio Divina, 61), Cerf—Paris 1970, ss. 218.

Zupełnie inny charakter niż komentarz L. Di Fonzo (*Ecclesiaste*, Torino—Roma 1967) ma praca E. Glassera. Autor zastrzega się zaraz na wstępie (s. 14), że chciał napisać komentarz dostępny dla niespecjalistów i dlatego materiał bardziej specjalistyczny umieścił w notach. Książka nie ma charakterystycznego dla komentarzy naukowych obszernego „Wstępu” krytyczno-historycznego, a jedynie krótkie wprowadzenie (s. 9-14). Zamieszczona na końcu bibliografia (s. 215) zawiera tylko dzieła najbardziej charakterystyczne wykorzystane przez Autora komentarza. We wprowadzeniu Glasser ustosunkowuje się do 2 prac dotyczących Koheleta: A. G. Wrighta (*The Riddle of the Sphinx. The Structure of the Book of Qoheleth*, CBQ (1968) 313-334) i F. Ellermeiera (*Qohelet. I, 1*, Herzberg 1967). Są one dla Glassera dowodem trwałości 2 odmiennych tendencji w interpretacji struktury Koheleta: 1) opowiadającej się za jednością literacką i treściową Księgi (reprezentuje ją Wright) i 2) odrzucającej tę jedność (reprezentuje ją Ellermeier).

Glasser, odmiennie od tych autorów, analizuje równocześnie, a nie sukcesywnie, i formę literacką, i treść Księgi; w ten sposób, jak sam stwierdza (s. 13), wnioski wyprowadzane z badania tych dwóch elementów dzieła wzajemnie się uzupełniają i korygują. Wydaje się, że metoda Glassera prowadzi najwlejnie do właściwego odczytania Księgi Koheleta. Zbytek zwracanie uwagi jedynie na jej formę lite-

racką może grozić subiektywizmem. Przystępując do analizy jakiegokolwiek księgi — w tym wypadku Księgi Koheleeta — nie wiemy przecież, jaki typ struktury autor zastosował; nie wiemy, czy stale go przestrzegał i nie możemy nawet tego odeń wymagać.

Książka Glassera jest godna uwagi ze względu na swój nowatorski charakter. Wbrew wszystkim dotychczasowym interpretacjom Glasser dochodzi do wniosku, że nie można mówić o jakimś określonym (skrupulatnie przez Koheleeta przestrzeżanym) typie struktury literackiej Księgi lub o braku tego typu: myśl Koheleeta nie da się ująć w żaden schemat, dlatego Glasser mówi o „mouvement du livre” (s. 14, 179).

Dodatkowym walorem książki są dwa ostatnie rozdziały pracy: pierwszy z nich (s. 179-190) przedstawia wnioski z komentarza Księgi oraz zestawienie tego, co Autor nazwał „mouvement du livre”; drugi (s. 191-209) jest syntezą myśli Koheleeta.

Wykaz ważniejszych terminów używanych przez Koheleeta (s. 211 n.) ułatwia orientację w Księdze.

Ks. Marian Filipiak

P. SACCHI: *Ecclésiaste* (Nuovissima versione della Bibbia dai testi originali, 20), Roma 1971, ss. 224.

Książka nie ma charakteru ściśle naukowego, specjalistycznego, z wielu jednak racji zasługuje na uwagę. Zajmująca niemal jej połowę introdukcja (s. 1-109) zawiera 14 rozdziałów, które wszechstronnie naświetlają charakter Księgi Koheleeta, jej strukturę, tło historyczne, doktrynę, miejsce w historii myśli hebrajskiej, związek z literaturą mądrościową ludów starożytnego Wschodu itd. Sam komentarz ma charakter bardziej teologiczny; brak spekulacji filologicznych. Jedynie przy terminach specyficznych Księgi, Sacchi referuje opinie badaczy (np. przy terminie 'ōlām (Koh 3, 11) (zob. s. 142 n.).

Autor uwzględniła również paralele Koheleeta z literaturą qumrańską.

Najlepiej zostało w komentarzu opracowane tło historyczne Księgi. Autor doskonale przedstawił rolę Koheleeta w okresie, kiedy Księga powstała — w epoce kryzysu wiary starotestamentalnej. Kohelet przez zakwestionowanie pewnych opinii już nieaktualnych, przygotował dalszy rozwój objawienia.

Najślabszą stroną komentarza jest powierzchowne opracowanie struktury literackiej Księgi (zob. ekskurs, s. 23-27). Opracowanie to nie uwzględniła najnowszych osiągnięć w tej dziedzinie.

Ks. Marian Filipiak

J. CHMIEL: *Lumière et charité d'après la première épître de S. Jean*, Rome 1971, ss. XLVIII + 267.

W szeregu publikacji dotyczących teologii pism Janowych ważne niewątpliwie miejsce zajmuje praca ks. J. Chmiela: *Lumière et charité d'après la première épître de S. Jean* (Rome 1971), będąca podstawą otrzymania przez jej Autora doktorskiego stopnia w Uniwersytecie Gregoriańskim. Autor koncentruje uwagę na kluczowym dla teologii 1. Listu św. Jana zagadnieniu relacji między dwoma dominującymi tam stwierdzeniami: „Bóg jest światłością” (1. 5) oraz „Bóg jest miłością” (4. 8. 16). Nie rezygnuje także z naświetlenia pokrewnych a bardziej szczegółowych kwestii, które — ogólnie biorąc — zawierają się w pytaniu o naturę wzajemnej zależności, tym razem między wyrażeniem „trwać w światłości”, a „miłować braci”.

W celu otrzymania odpowiedzi na tak postawione pytania autor zdecydował się zastosować podwójną metodę. Za rzecz konieczną uznał najpierw zrozumienie Jana